

ЛІДІЯ ХОМИЧ

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ

Українська система освіти, як і польська, на початку 90-х років проголосила курс на демократизацію, гуманізацію та потребу виховання орієнтованої в сучасному світі людини, патріота своєї держави. У Національній доктрині розвитку освіти (2002) зазначено, що одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу.

Основні засади полікультурної і поліетнічної політики Республіки Польщі закріплені в її Конституції (1997). Громадянам, які належать до національних і етнічних меншин, гарантується право на вивчення, вільне використання рідної мови, збереження звичаїв і традицій, а також право на розвиток і захист науки і культури (стаття 35 п.1). На території Польщі представникам етнонаціональних меншин надається право на створення власних освітніх закладів, культурних та релігійних інституцій (стаття 35 п.2)¹. Ідеї полікультурності знайшли відображення і в Ухвалі Міністра освіти і спорту «Про умови і способи реалізації школами завдань, що стосуються національних меншин та етнічних груп» (2002).

Сьогодні українській освіті потрібні теоретичні й прикладні праці з проблеми багатокультурності, психолого-педагогічної специфіки адаптації людини до полікультурного середовища. Суспільство перестало бути моноідеологічним, його громадяни постійно чи епізодично стикаються з різними аспектами явища полікультурності сучасного світу. Водночас школа не має ні досвіду, ані суспільних установок на формування готовності до життя в умовах полікультурної взаємодії.

Світова педагогічна думка у відповідь на виникнення нових соціокультурних реалій (глобалізація й інтернаціоналізація світу, процеси

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 5.01.2011 </www.sejm.gov.pl/prawo/konst/ polski/kon1.htm>. – Загол. з екрану. – Мова пол.*

етнокультурного самовизначення, проблеми мультикультурного суспільства й міграції) розробляє відповідну освітню стратегію, що відбито в документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу. Генеральна конференція ЮНЕСКО (1995) прийняла Декларацію принципів толерантності: “Кожна людина має право на свободу думки, совісті та віросповідання” (ст. 18), “на свободу переконань і на їхнє вільне висловлювання” (ст. 19), “освіта повинна сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами” (ст. 26)².

Науковці зазначають, що діалог та взаємодія різноманітних культур є провідною ідеєю полікультурної освіти, адже саме через розуміння та осмислення своєрідності своєї культури можна зрозуміти всю глибину та розмаїття інших культур. Полікультурність ґрунтується на тому, що освіта в поліетнічному суспільстві, з урахуванням національних розбіжностей, повинна містити множинність типів, моделей та ціннісних педагогічних орієнтацій, що будуть адекватними світосприйняттю та вимогам різних етнокультурних груп населення. Адже, «як кожна особистість, щоб усвідомити себе, має шукати своє відображення в іншому «Я», так і кожна культура, кожне суспільство набуває здатності усвідомлювати себе, притаманні йому явища та процеси, свої недоліки та переваги, міру свого розвитку або недосконалості лише у порівнянні з іншою культурою, іншим суспільством»³.

Полікультурна освіта як наукова проблема розглядається в зарубіжних концепціях мультикультурної освіти (Д. Бенкс та ін.), міжкультурної освіти (П. Бателаан, Г. Ауернхаймер, В. Нике та ін.), глобальної освіти (Р. Хенві), міжкультурної комунікації (Н. Іконников, Р. Льюїс, К. Сторті, С. Тер-Мінасова та ін.), освоєння чужої культури (М. Беннет), взаємодії культур (Н. Крилова, В. Тішков та ін.), соціалізації (Д. Дьюї), міграційної педагогіки (О. Гукаленко, Г. Солдатова та ін.), етнічної і крос-культурної психології (Н. Лебедева, Т. Стефаненко та ін.).

Питанням полікультурної освіти в Україні стали надавати великого значення тільки з початку 90-х років ХХ століття. Праці українських науковців (Л. Голік, Л. Гончаренко, Т. Клиненко, М. Красовицький, В. Кузьменко, Г. Левченко та ін.) присвячені вивченню передумов запровадження полікультурної освіти в Україні, розгляду теоретико-методичних засад формування полікультурної компетентності у юного покоління та спеціальної підготовки майбутніх педагогів, здатних діяти у поліетнічному регіоні.

² Декларація принципів толерантності / ЮНЕСКО, 16 листопада 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.10.2010 <<http://likar.org.ua/content/view/592/438/lang.ru/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

³ Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н.М. Лавриченко. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – С. 17

На сучасному етапі в науковій літературі немає чіткого визначення полікультурної освіти. Проте, вченими розглянуті різні аспекти цього феномена. Зокрема, у дослідженні Г. Дмитрієва полікультурність розглядається як дидактичний принцип: виховувати учнів у дусі міжкультурної толерантності, розвиток культурного плюралізму, багатокультурного балансу в змісті навчального процесу. Реалізація цього принципу, як зазначає науковець, має здійснюватися на всіх рівнях розробки змісту освіти: цілепокладання, відбору знань, умінь, етико-естетичних цінностей, оцінки змісту освіти, потреб учнів і суспільства, а також у практичній діяльності педагогів на всіх рівнях⁴.

Українськими науковцями В. Кузьменком і Л. Гончаренко проаналізовані чинники, що зумовлюють необхідність полікультурної освіти, серед яких: зростання етнічної і расової свідомості людей; міграційні процеси, що значно підсилюють міжкультурні контакти; глобалізація світу, що змінює не тільки економіку, політику, але впливає і на картину міжкультурних зв'язків; розширення міжнародної співпраці, що вимагає діалогу між націями та їх культурами; розвиток планетарної макроекономіки, яка сприяє створенню транснаціональних корпорацій, що долають межі національного суверенітету у сфері економіки; удосконалення інформаційної сфери і комунікаційних систем, які дозволяють народам зближуватися, стерти територіальні, мовні, релігійні, культурні бар'єри; прагнення окремих осіб і цілих народностей придбати свою етнічну ідентичність⁵.

У педагогіці США, Канади, Англії, Франції, Німеччини та інших країн висвітлення багатокультурності у сучасній школі і суспільстві здебільшого зосереджено на аналізі й дослідженні таких проблем:

- вплив процесів глобалізації, утворення наддержавних структур, міграційних потоків на виникнення нових, мало досліджених феноменів педагогічного характеру;
- особливості й закономірності функціонування багатокультурного педагогічного середовища;
- монокультурна традиційна і полікультурна школа, що приходить їй на зміну; проблеми переходу від монокультурної до полікультурної школи.

Цим аспектам присвячено багато досліджень закордонних учених, більшість із яких містять значну експериментальну базу. Особливе місце у них відведено аналізу досвіду і теоретичному осмисленню проблеми

⁴ Дмитрієв Г.Д. *Многокультурность как дидактический принцип* / Г.Д. Дмитрієв // *Педагогика*. – 2000. – №10. – С. 3-12.

⁵ Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. *Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник* / В.В. Кузьменко, Л.А. Гончаренко. – Херсон: РІПО, 2006 – 92 с.

підготовки відповідних педагогічних кадрів для роботи у полікультурних школах.

Враховуючи тенденції розвитку інтеграційних процесів в Європі, польське суспільство відшукує механізми і нові освітні підходи щодо можливого регулювання і вирішення складних завдань, створює умови для задоволення національно-культурних, освітніх та церковно-релігійних потреб національних меншин.

Польські науковці завданнями полікультурної і поліетнічної освіти, як провідного соціального чинника сучасності вважають: 1) формування позитивного ставлення до культурних надбань інших народів та поваги до способу їхнього життя; 2) неприпустимість приниження етнічних меншостей; 3) опрацювання безконфліктних норм поведінки, що слугують запобіганню сліпої емоційної конфронтації; 4) допомагати учням сприймати певні елементи інших культур для власної системи мислення й мотивації; 5) навчатися толерантності в стосунках з представниками інших національностей⁶.

Згідно з розпорядженням Міністра освіти і спорту «Про умови і способи реалізації школами завдань, що стосуються національних меншин і етнічних груп», навчання рідною мовою проводиться в школах різних типів: *школи з рідною мовою навчання* – заняття проводяться мовою національних меншин, або етнічних груп, за винятком польської мови, історії та географії Польщі; *школи, викладання в яких здійснюється двома мовами* – в двомовних школах заняття з кожного предмета проводяться двома мовами: польською та мовою меншини; *школи з додатковим навчанням рідної мови* – всі предмети, окрім мови національної меншини, викладаються польською мовою. Навчання рідної мови, історії, географії рідного краю відбувається за навчальними програмами, шкільними підручниками, посібниками та навчально-методичною літературою, ліцензованою Міністерством освіти і спорту.

Враховуючи рекомендації ЮНЕСКО і Ради Європи, Міністерство освіти і спорту Польщі в співпраці з благодійними фондами реалізує декілька освітніх програм щодо стратегії розвитку національних меншин. Їх мета полягає в підготовці молодого покоління до активної діяльності в полікультурному середовищі, досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, а також задоволенні етносоціальних і культурно-просвітницьких потреб.

Вище сказане підтверджує думку доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України Г.Г. Філіпчука, що в країнах Європи, зокрема і сучасній Польщі, діє одна з найдемократичніших моделей освіти. Це коли одна частина етносів має змогу опановувати базову освіту середньої школи рідною мовою, друга – реалізує

⁶ Гофрон А. *Різні погляди на Європу і проектування освітніх концепцій* / А. Гофрон // *Вища школа України*. – 2005. – №1. – С. 42.

національно-культурний освітній компонент, третя група – вивчає рідну мову предметно або факультативно⁷. Саме цей досвід необхідно впроваджувати у вітчизняну систему освіти.

Ознайомлення з питанням запровадження європейських стандартів освіти в Україні показує – полікультурність є одним з основних стандартів сучасної освіти, що базується на основних цінностях європейського демократичного суспільства: права людини, рівність, мир, соціальна справедливість, демократія, свободи, безпека громадян, взаємозалежність, плюралізм, культурне розмаїття, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до навколишнього середовища. У даному контексті формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів є важливою умовою забезпечення готовності молодого покоління до повноцінної життєдіяльності в сучасному європейському просторі. Насамперед йдеться про культурну ідентифікацію самого вчителя, його готовність до організації навчання в умовах “багатокультурного” класу з різними цінностями, культурним досвідом, особливими монокультурними установками.

Особлива увага в Польщі приділяється готовності вчителів до такої діяльності. Вчитель має володіти певними особистісними професійними якостями, зокрема бути: професійно підготовленим, компетентним, мати глибокі знання зі свого предмета, добре орієнтуватися у педагогічних цілях і завданнях, впроваджувати нові форми, засоби, методи та технології навчання, прагнути до професійного зростання, а також бути доброзичливим в міжкультурному діалозі. Особливого значення в цьому контексті набуває фахова підготовка вчителя. Вищі педагогічні навчальні заклади Польщі до навчальних програм запровадили поглиблене вивчення мов національних меншин. Українська, білоруська, литовська, чеська і словацька мови вивчаються в Варшавському, Вроцлавському, Ягеллонському університетах, в університеті імені А. Міцкевича в Познані та університеті М. Складовської-Кюрі і Католицькому в Любліні, Інституті східнослов'янської філології Вищої педагогічної школи м. Ольштин та Інституті східнослов'янської філології Вищої педагогічної школи м. Зелена Гура. Майже в усіх педагогічних університетах створено кафедри германської та російської філології. Окрім того, в університетах діють міждисциплінарні студії, де проводяться заняття з історії філософії, літератури, культури країни мовою етнічних меншин. З метою надання методичної допомоги вчителям шкіл для національних меншин в багатьох регіонах Польщі функціонують публічні та непублічні заклади вдосконалення вчителів. У процесі методичної роботи здійснюється підвищення наукового рівня вчителя, його підготовка до засвоєння змісту

⁷ Філіпчук Г.Г. *Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти* / Г.Г. Філіпчук // *Педагогіка і психологія*. – 1999. – №4 (25). – С. 56.

нових програм та технологій їх реалізацій, вивчення і впровадження у шкільну практику передового педагогічного досвіду⁸.

Отже можна узагальнити, що в Польщі створено нормативно-правове поле, яке не суперечить концептуальним принципам поліетнічності та полікультурності в освіті, а рівень підготовки вчителів для представників меншин певною мірою відповідає соціальним запитам суспільства. Тому освіта і виховання школярів ґрунтується на засадах полікультурності, що є одним з головних завдань сучасної польської педагогіки.

Враховуючи досвід Польщі та інших високорозвинених країн світу, можна стверджувати, що професійна підготовка майбутніх вчителів в Україні має переслідувати цілий ряд специфічних цілей, зокрема: розвиток міжкультурної компетентності; формування позитивних „Я- і Ми-концепцій”; формування цінностей полікультурного суспільства і полікультурної компетентності; формування перспективи існування і взаємодії різних культур; набуття досвіду міжкультурної комунікації (у тому числі подолання міжкультурних протиріч і конфліктів) як основа визначення успішних життєвих і професійних стратегій.

Лідія Хомич

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ

Резюме

У статті проаналізовано зміст полікультурної освіти, особливості її реалізації в освітньому просторі України і Польщі. Як свідчить досвід розвинутих країн світу, зокрема й Польщі, потреби сучасної освітньої практики породжують необхідність у полікультурній підготовці вчителя, який сприяє формуванню у молодого покоління готовності жити і діяти у відкритому цивілізаційному культурному просторі.

Ключові слова: полікультурна освіта, освітній простір, сучасна освітня практика, полікультурна підготовка вчителя.

⁸ Василюк А.В. *Реформи шкільної освіти в Польщі: історія і сучасність: монографія* / А.В. Василюк. – Ніжсин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2007. – 276 с.

Lidia Chomicz

EDUKACJA WIELOKULTUROWA NA UKRAINIE I W POLSCE

Streszczenie

W artykule poddano analizie edukację wielokulturową, w szczególności jej realizację w obszarze oświatowym na Ukrainie i w Polsce. Jak wynika z doświadczeń rozwiniętych krajów świata, szczególnie Polski, potrzeby współczesnej praktyki edukacyjnej powodują konieczność wielokulturowego przygotowania nauczycieli, co sprzyja kształtowaniu się w młodym pokoleniu gotowości do życia i działania w otwartej przestrzeni kultury cywilizacyjnej.

Słowa kluczowe: edukacja wielokulturowa, przestrzeń oświatowa, współczesna praktyka oświatowa, wielokulturowe przygotowanie nauczyciela.

Lidia Khomich

POLYCULTURAL EDUCATION IN UKRAINE AND POLAND

Summary

The content of multicultural education, specifics of its implementation in the educational environment of Ukraine and Poland have been analyzed in the article. As have been proved by experience of developed countries, including Poland, the needs of modern educational practices give rise to the need for training of a multicultural teacher who conduce to the preparation of young generation to be ready to live and act in an open civilizational cultural environment.

Key words: multicultural education, educational space, modern educational practice, multicultural teacher training.